ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA
VIL. XIX, 20 SECTIO H 1985

Zakład Geografii Ekonomicznej i Planowania Przestrzennego
Filii UMCS w Rzeszowie

Marian COMPAŁA

Równowaga rynkowa

Рыночное равновесие

Market Stability

W ustroju socjalistycznym występuje rynek na skutek istnienia gospodarki towarowej, jednak zakres i charakter rynku jest ograniczony, co wyraża się podporządkowaniem stosunków rynkowych ogólnonarodowemu planowi, regulowaniu przez państwo podaży towarów, wielkości popytu oraz cen. Państwo może wpływać na ceny w sposób bezpośredni przy pomocy własnych organów lub pośrednio przez oddziaływanie na popyt i podaż danych towarów.

Wzajemny stosunek podaży, popytu, cen i dochodów, zakładający zrównoważenie podaży z popytem, określany jest mianem równowagi rynkowej. Charakterystyczną cechą równowagi rynkowej jest jej kształtowanie się w procesie wzajemnego oddziaływania na siebie wielkiej liczby podmiotów gospodarczych na różnych szczeblach hierarchii gospodarczej. Równowaga rynkowa zakłada zrównoważenie działalności gospodarczej poszczególnych wytwórców i konsumentów a także państwa i jego organów gospodarczych. Problemy równowagi rynkowej stanowią istotną treść równowagi ogólnej.

Globalna równowaga rynkowa polega na zrównaniu między sumą popytu a sumą podaży, które występują na rynku w danym okresie. Jeżeli w ramach globalnego zrównoważenia między popytem a podażą w zakresie rynkowych dóbr i usług mają miejsce istotne dwukierunkowe zakłócenia cząstkowe, przy czym suma nadwyżek podaży nad popytem jest równa lub prawie równa sumie nadwyżek popytu nad podażą na

innych odcinkach, wówczas globalnej równowadze rynkowej towarzyszy brak równowagi ogólnej.[1]

Ogólna równowaga rynkowa oznacza taki stan, w którym przy danym poziomie cen rynkowych występuje zgodność rzeczowej struktury zgłoszonego popytu konsumpcyjnego przez ludność i odpowiednie instytucje rozporządzające określonymi dochodami pieniężnymi, z rzeczową strukturą zaoferowanej przez producentów w podaży dóbr oraz usług konsumpcyjnych.[2]

Równowaga rynkowa jest środkiem zmierzającym do najlepszego zaspokajania potrzeb konsumpcyjnych społeczeństwa, można ją osiągnąć formalnie w drodze odpowiedniego manipulowania cenami. Spełnienie wymogów równowagi rynkowej stanowi niezbędny warunek maksymalnego zaspokojenia tych potrzeb.

Potrzeby konsumpcyjne społeczeństwa są najlepiej zaspokojone, jeśli na rynku utrzymuje się równowaga między zgłoszonym popytem ludności a strumieniem napływającej podaży przy pełnym wykorzystaniu sił wytwórczych. Wówczas równowaga na rynku pokrywa się z równowagą w produkcji, co powoduje że przepływy międzygałęziowe i proporcje wzrostu są wewnętrznie zrównoważone. Taki stan równowagi gospodarczej można nazwać stanem optymalnym. Uzasadnieniem teoretycznym i praktycznym jest wyraźne rozgraniczenie stanu równowagi rynkowej od równowagi w produkcji związanej z pełnym wykorzystaniem sił wytwórczych.

Przywrócenie równowagi rynkowej przez niepełne wykorzystanie zdolności produkcyjnych i bezrobocie nie jest możliwe do zastosowania w gospodarce socjalistycznej. Optymalna sytuacja to taka, gdy ustabilizowana równowaga rynkowa pokrywa się z równowagą w produkcji, oczywiście przy pełnym wykorzystaniu wszystkich składników sił wytwórczych społeczeństwa.

Narzędziem planowanego kształtowania równowagi rynkowej jest bilans pieniężnych dochodów i wydatków ludności. Celem tego bilansu w skali ogólnokrajowej jest zestawienie podstawowych przychodów i rozchodów pieniężnych indywidualnych konsumentów.

W warunkach gospodarki dynamicznej ogólna równowaga rynkowa winna występować jako skorelowana tendencja wzrostu dochodów pieniężnych z tendencją wzrostu podaży środków konsumpcji. Może również występować zjawisko dostarczania, przy spełnianiu ogólnych warunków równowagi rynkowej, na rynek zbyt mało pewnych poszukiwanych towarów, a nadmiernej ilości innych. Nadwyżka dochodów pieniężnych,

---

[1] W. E. Sztyber: *Równowaga rynkowa w gospodarce socjalistycznej.* Prace i materiały Zakładu Badania Cen PKC 1981, 61, s. 14.

[2] M. Nasiłowski: *Ekonomia polityczna socjalizmu.* KiW, Warszawa 1981, s. 377.

wynikająca z braku poszukiwanych towarów, nie zawsze powoduje wzrost popytu. Wiele towarów ma w stosunku do siebie charakter substytucyjny i mogą się one do pewnego stopnia wzajemnie zastępować.

Zapewnienie równowag cząstkowych [3] w poszczególnych grupach towarowych w ramach równowagi ogólnej oznacza, że sprzedaż towarów odbywa się bez większych przeszkód. Przy odpowiedniej równowadze rynkowej powstają duże możliwości wyboru struktury zakupów odpowiadających indywidualnym preferencjom konsumenta.

Ważnym aspektem równowagi ogólnej jest także równowaga na poszczególnych rynkach lokalnych. W ramach ogólnej równowagi krajowej pewne rejony mogą być lepiej zaopatrzone w masę towarową, a inne mogą odczuwać poważne jej braki. O naruszeniu ogólnej równowagi rynkowej nie decyduje nierównowaga cząstkowa o drugorzędnym znaczeniu. Natomiast zachwianie równowagi na pewnych rynkach stwarza niebezpieczeństwo rozszerzania się zakłóceń na pozostałe rynki. W warunkach równowagi ogólnej nie może nastąpić idealne dopasowanie zamierzeń konsumentów do struktury podaży. Zawsze mogą wystąpić odcinkowe oraz czasowe niedopasowania popytu i podaży.

Problemy równowagi występują zarówno w fazie budowy planu gospodarczego, jak również w fazie jego realizacji. W fazie budowy planu dąży się do zrównoważenia w czasie i w przestrzeni przewidywanego wzrostu dochodów pieniężnych ludności oraz zamierzonych wydatków z przewidywanym wzrostem podaży dóbr konsumpcyjnych.

O ogólnej równowadze rynkowej decydują wewnętrzne proporcje w strukturze zatrudnienia w różnych działach i sferach gospodarki narodowej oraz proporcje podziału dochodu realizowane za pośrednictwem stosunku przeciętnych płac nominalnych do przeciętnego poziomu wydajności pracy.

Problem ogólnej równowagi rynkowej w ujęciu teoretycznym można również rozważać przy pomocy marksistowskich schematów reprodukcji. Dzielą one produkt globalny na trzy części wartościowe i dwie główne formy o różnym przeznaczeniu. Z analizy marksistowskich schematów reprodukcji społecznej wynika [4], że o równowadze rynkowej decyduje kilka podstawowych czynników. Najważniejszymi są wzrost zatrudnienia w sferze dóbr produkcyjnych i nieprodukcyjnych w stosunku do wzrostu zatrudnienia w dziale dóbr konsumpcyjnych oraz wzrost przeciętnych płac w stosunku do wzrostu wydajności pracy.

Proporcje te kształtują się w gospodarce dynamicznej pod wpływem nakładów inwestycyjnych. Nakłady te kształtują wzrost i proporcje

[3] B. Oyrzanowski: *Powiązania zakłóceń równowagi cząstkowej i ogólnej.* Prace i materiały Zakładu Badania Cen PKC 1981, s. 40—42.

[4] Nasiłowski: *op. cit.*, s. 387.

w zatrudnieniu, wywierają wpływ na dynamikę przeciętnych płac w różnych sferach oraz na relację cen rynkowych do płac nominalnych. Sfera produkcji środków produkcji wywiera często wpływ na naruszenie i przywrócenie równowagi rynkowej.

Z punktu widzenia równowagi rynkowej, zasadnicze znaczenie ma charakter wytwarzanej produkcji w nowych zakładach. Równowaga rynkowa związana jest z wysokością stopy inwestycji, a przede wszystkim z proporcjami podziału środków inwestycyjnych między produkcję środków produkcji a produkcję przedmiotów spożycia. Przy niskiej stopie inwestycji może również nastąpić naruszenie równowagi rynkowej, gdy zbyt duża część nakładów inwestycyjnych skierowana zostanie do produkcji środków produkcji.

Taka polityka tworzy warunki do umocnienia i rozszerzenia się nadmiernego inwestowania we wszystkich ogniwach gospodarki narodowej. Wielka ekspansja inwestycyjna prowadzi do szybkiego wzrostu zatrudnienia, któremu towarzyszy wysokie tempo wzrostu dochodów pieniężnych pracowników.

Równowaga na poszczególnych rynkach towarowych może być także przejściowo zachwiana na skutek niedostatecznej rozbudowy magazynów i braku środków transportu. Naruszenie równowagi rynkowej wynikać może nie tylko z realizacji określonej strategii rozwojowej, lecz również z pewnych słabości systemu zarządzania przedsiębiorstwami socjalistycznymi.

Istotne znaczenie dla równowaig rynkowej ma również dynamika wzrostu produkcji rolnej. Od wzrostu produkcji rolnej zależy w naszych warunkach możliwość zwiększenia podaży dóbr konsumpcyjnych. Ponadto przyczyny naruszania równowagi rynkowej mogą być związane z rozmiarami i strukturą eksportu oraz importu. Niejednokrotnie państwo zmuszone jest eksportować pewną ilość dóbr konsumpcyjnych, w które rynek krajowy nie jest wystarczająco zaopatrzony. W tych przypadkach, handel zagraniczny może wywierać ujemny wpływ na równowagę rynkową.

Pojawienie się napięć inflacyjnych zmusza państwo socjalistyczne do uruchomienia szeregu środków mających na celu likwidację luki inflacyjnej [5]. Luka inflacyjna występuje najczęściej jako skutek naruszenia proporcji podziału dochodu narodowego na korzyść akumulacji. Znane są przypadki powstawania luki inflacyjnej w wyniku przesunięć w podziale dochodu narodowego na rzecz spożycia ludności. Takie zjawisko wystąpiło w Polsce w latach 1956—1957.[6]

---

[5] M. Pohorille: *Równowaga rynkowa w socjalizmie* [w:] *Ekonomia polityczna socjalizmu.* Warszawa 1981, s. 481.

[6] M. Kucharski: *Pieniądz, dochód, proporcja wzrostu.* Warszawa 1972.

W. Herer i W. Sadowski uważają, że przez nawis inflacyjny należy rozumieć masę takiego pieniądza wypłaconego w formie wynagrodzenia za pracę i rozmaitych innych dochodów pieniężnych, który nie znajduje pokrycia w odpowiednich towarach i usługach rynkowych, a nie wiąże się również z normalnym, dobrowolnym odkładaniem trwałych oszczędności bądź formowaniem koniecznego pogotowia kasowego w ręku ludności.

Na nawis inflacyjny składają się więc zasoby pieniężne ludności pomniejszone o dobrowolne trwałe oszczędności i niezbędne pogotowie kasowe.[7] Wymienieni autorzy przedstawiają za pomocą następującej formuły kształtowanie się nawisu inflacyjnego (równanie liniowe 1 stopnia)

$$J = at + b$$

gdzie:

J — zasób pieniądza będącego w dyspozycji ludności, czekającego na zakup towarów i nie traktowanego jako trwałe oszczędności,

t — czas,

a — współczynnik określający strumień okresowych przyrostów nawisu inflacyjnego,

b — parametr wolny określający nawis inflacyjny na początku badanego okresu.

Dodatnia różnica między wartością strumienia dochodów pieniężnych ludności przeznaczonych na zakupy rynkowe (a) a wartością strumienia rynkowej masy towarowej stanowi źródło wzrostu nawisu.

Nawis inflacyjny na koniec dowolnie wybranego okresu obejmuje:

a) początkowy zasób inflacyjnego pieniądza (parametr b),

b) strumień okresowego przyrostu pomnożonego przez czas t, jaki upłynął od początku badanego okresu (wielkość parametrów at).

Siłę ujemnego wpływu nawisu inflacyjnego na rynek autorzy proponują mierzyć za pomocą współczynnika

$$S = \frac{J}{T}$$

gdzie:

T — stanowi strumień towarów płynących na rynek w okresie roku,

S — może przyjmować wartości:

$$S < 1$$
$$S = 1$$
$$S > 1$$

[7] W. Herer, W. Sadowski: *Zjawiska i mechanizmy.* „Życie Gospodarcze" 1981, 32. s. 9.

Jeżeli < 1, wówczas mamy do czynienia ze zmniejszaniem się nawisu inflacyjnego. Natomiast jeśli $S > 1$, następuje zwiększanie się nawisu inflacyjnego, co powoduje coraz większą destrukcję rynku i systemu pieniężnego.

Możliwa jest sytuacja odwrotna, w której nadwyżka konsumpcyjna przewyższa efektywny popyt pracowników nie wytwarzających środków konsumpcji. Wytworzona w ten sposób nierównowaga na rynku nazywa się luką deflacyjną [8]. Może ona wynikać z niewłaściwego dopasowania cen rynkowych i płac pieniężnych do istniejącej sytuacji na rynku, co jest wynikiem błędów w planowaniu.

Pojawienie się luki inflacyjnej w postaci nadwyżki dochodów pieniężnych ludności nad podażą dóbr konsumpcyjnych nie może być w każdym przypadku utożsamione z inflacją. Tego rodzaju luka może stanowić nieznaczne i krótkookresowe naruszenie równowagi rynkowej w zakresie niektórych dóbr, bez poważniejszych zakłóceń. Są również inne przypadki, kiedy luka inflacyjna może przybrać duże rozmiary i po pewnym czasie może przekształcić się w inflację.

Inflacja występuje wówczas,[9] gdy nie tylko naruszony został stan równowagi rynkowej w najbardziej podstawowych towarach, lecz kiedy trwa stały proces pogłębiania się powstałego stanu nierównowagi. Inflacja w socjalizmie może przybierać formę utajoną i formę jawną.[10] Inflacja utajona przejawia się w postaci braków szeregu towarów. Prowadzi ona do inflacji jawnej, której wyrazem jest wzrost cen na towary występujące w niedostatecznych ilościach w porównaniu ze zgłoszonym popytem. W tej sytuacji poprzez wzrost wskaźnika przeciętnego poziomu cen rynkowych może nastąpić przywrócenie zachwianej równowagi rynkowej.

Długotrwały brak równowagi rynkowej zmniejsza siłę bodźców materialnego zainteresowania z powodu zahamowania wzrostu płac i dochodów realnych ludności oraz na skutek ograniczonych możliwości wydania zarobionych pieniędzy.

Należy również uwzględnić rosnące powiązania naszej gospodarki narodowej z gospodarką światową. Wzmacniający się proces inflacji we współczesnym świecie kapitalistycznym, a szczególnie szybki wzrost cen na surowce, powoduje wzrost kosztów własnych produkcji wielu wyrobów w kraju. Rosną również ceny innych produktów importowanych. W tych warunkach, nieuchronne stają się podwyżki cen w kraju na pewne artykuły związane z importem. Podwyżki cen na różne towary są w wielu przypadkach zjawiskiem koniecznym.

---

[8] Nasiłowski: *op. cit.*, s. 393.

[9] *Ibidem.*

[10] G. W. Kładko: *Inflacja po polsku.* „Życie Gospodarcze" 1981, 47.

Jak wynika z powyższych rozważań, równowaga rynkowa jest wynikiem oddziaływania całego kompleksu czynników i przyczyn. Równowaga rynkowa jest pochodną równowag dotyczących surowców, materiałów, środków inwestycyjnych, energii i paliwa oraz bilansu płatniczego.

Problem utrzymania lub przywrócenia naruszonej równowagi rynkowej jest jednym z głównych elementów polityki gospodarczej państwa socjalistycznego. Brak równowagi rynkowej w dłuższym okresie może stać się hamulcem dynamicznego rozwoju społeczno-gospodarczego.

Pojawienie się napięć inflacyjnych jako niezamierzonych zmusza państwo socjalistyczne do uruchomienia szeregu środków mających na celu likwidację luki inflacyjnej. Warunkiem skutecznego przeciwdziałania tendencjom inflacyjnym jest poznanie głównych przyczyn oraz dokładna ocena rozmiarów luki inflacyjnej, co wpływa na wybór środków zapobiegawczych.

W wyniku doświadczeń krajów socjalistycznych [11], zasadnicza przyczyna naruszenia równowagi rynkowej występuje w rozmiarach i strukturze inwestowania oraz czasu budowy obiektów inwestycyjnych. Dlatego głównym sposobem przywracania równowagi rynkowej jest usprawnienie całego procesu inwestycyjnego i produkcyjego. Wymaga to obniżenia nadmiernego udziału akumulacji w dochodzie narodowym i zmiany struktury inwestowania. Wpływa to na ograniczenie frontu robót inwestycyjnych i większą koncentrację środków na inwestycjach kontynuowanych.

Utrzymanie równowagi rynkowej ma ścisły związek z poziomem efektywności gospodarowania. Zwiększanie poziomu gospodarowania wymaga zmian w metodach planowania i zarządzania. Metody te powinny wytworzyć ekonomiczny mechanizm wpływający na lepsze wykorzystanie czynników produkcji i wyższą jej jakość oraz prawidłowe dostosowanie struktury produkcji do potrzeb odbiorców.

Ważnym czynnikiem wzrostu efektywności gospodarowania jest motywacja psychologiczna i moralna. Oczywiście jeżeli bodźce materialne oraz cała sfera procesu produkcyjnego funkcjonują prawidłowo. Środkiem krótkookresowego równoważenia rynku są: wzrost produkcji dóbr konsumpcyjnych oraz zahamowanie wzrostu dochodów pieniężnych ludności. Najskuteczniej można oddziaływać na rynek zapasami dóbr konsumpcyjnych w ramach istniejących zdolności produkcyjnych i surowców oraz rezerwami dewizowymi przeznaczonymi na import.

Przy ograniczeniu efektywnego popytu ludności nie można obniżać płac nominalnych i hamować wzrostu zatrudnienia. Obniżenie płac nominalnych nie jest możliwe do przeprowadzenia w praktyce ze względów

---

[11] N a s i ł o w s k i: *op. cit.*, s. 396.

społeczno-politycznych. Ograniczenie wzrostu zatrudnienia zagraża niewykonaniem planu produkcji dóbr konsumpcyjnych i pogłębieniem stanu nierównowagi. Istnieje tylko możliwość zahamowania wzrostu zatrudnienia przez ograniczenie niektórych inwestycji. Można również przeprowadzić likwidację nadmiernego zatrudnienia w sferze nieprodukcyjnej, a zwłaszcza w aparacie administracyjnym.

Do środków bieżącego równoważenia należy również zaliczyć stosowanie różnych form zachęcających ludność do zwiększonego oszczędzania i przechowywania oszczędności w banku PKO. Gromadzenie oszczędności zmniejsza bowiem znacznie nacisk popytu konsumpcyjnego na rynek.

Analizując problem inflacji w warunkach polskich należy nadmienić, że na wiosennym posiedzeniu Sejmu w roku 1983 został przedłożony plan na lata 1983—1985 wraz z rządowymi programami antyinflacyjnym i oszczędnościowym. Od rozwiązywania problemów zawartych w tych dwóch programach zależeć będzie możliwość realizacji zadań wytyczonych w planie.

Rząd przyjął następujące główne kierunki zwalczania inflacji:

1) skuteczniejsze pobudzenie wzrostu produkcji towarów rynkowych i usług,

2) oszczędności wydatków budżetowych w drodze redukcji administracji centralnej i terenowej,

3) przeciwdziałanie nadmiernym wypłatom nieuzasadnionym wkładem pracy.

Program oszczędnościowy zawiera konkretne zadania warunkujące uzyskanie założonego w planie wzrostu produkcji i dochodu narodowego.

Musi to być program walki w każdym zakładzie o obniżenie strat w produkcji, transporcie i magazynowaniu wytwarzanych dóbr.

Realizacja tego programu rozstrzygnie o tym, na ile będzie można poprawić zaopatrzenie ludności w podstawowe artykuły, zwiększyć budownictwo mieszkaniowe, usprawnić komunikację i ulepszyć inne dziedziny życia.

Realizacji programu oszczędności winny sprzyjać mechanizmy reformy gospodarczej, skłaniające przedsiębiorstwa do lepszych wyników gospodarczych.

Założenia planu trzyletniego ujmują funkcjonowanie gospodarki w kilku płaszczyznach. W świetle tego dokumentu należy zaprezentować jakościową analizę celów i instrumentów realizacji planu.

Realizacja każdego z postulowanych celów wymaga nakładów inwestycyjnych, materiałowych i bezpośrednich nakładów pracy. W ten sposób wywoła odpowiedni strumień dochodów podmiotów gospodarczych

oraz strumień popytu. Jednocześnie realizacja celu przynosi określony strumień podaży, absorbując dochody ludności na zakup dóbr i usług. Jeżeli strumień kreowanych dochodów jest większy od strumienia absorbowanych wydatków, to powstaje inflacjotwórczy charakter danego celu. Przeciwna sytuacja świadczy o deflacyjnym charakterze określonego celu. Stopień zbliżenia sformułowanych celów do formy przedsięwzięcia jest różny. Przedstawione cele pozwalają wyrobić pogląd o inflacyjnym lub deflacyjnym charakterze ich działania. Do celów inflacyjnych należy zaliczyć: nakłady podnoszące produkcyjność rolnictwa, program mieszkaniowy, ochronę warstw najuboższych, ulepszenie organizacji życia społecznego, poprawę ochrony środowiska, infrastruktury miejskiej, ochrony zdrowia, oświaty i kultury, poprawę bilansu płatniczego. Cele deflacyjne to: zwiększenie efektywności zużycia surowców, ograniczenie inwestycji, popieranie przemysłu drobnego i usług.

Z krótkiej analizy wynika, że w perspektywie planu trzyletniego rysuje się zdecydowana przewaga celów inflacjotwórczych. Występuje to przez kreowanie przewagi strumieni dochodowych (popytowych) nad strumieniami podażowymi.

Przywrócenie równowagi rynkowej jest nieodłącznym warunkiem poprawy efektywności gospodarowania i wzrostu stopy życiowej społeczeństwa. Równowaga rynkowa wpływa także na postawy moralne ludzi i określa stopień zaufania społeczeństwa do strategii rozwoju. Jest ona ściśle związana nie tylko z różnymi dziedzinami życia gospodarczego, ale również życia społecznego i politycznego.

РЕЗЮМЕ

Настоящая статья охватывает взгляды польских авторов на проблематику рыночного равновесия. Следует подчеркнуть тот факт, что проблема удержания или восстановления нарушенного рыночного равновесия является одним из основных элементов экономической политики социалистического государства.

Для достижения этой цели были разработаны две правительственных программы: антиинфляционная программа и программа экономизации народного хозяйства. С помощью этих программ были определены основные направления преодоления инфляции в годы 1983—1985.

Инфляция в Польше вызвана структурными нарушениями всего народного хозяйства и связана с кризисными явлениями в целом.

Кроме того, автор кратко представил причины нарушения рыночного равновесия и способы его восстановления в социалистической экономике.

В последней части статьи подчеркивается, что рыночное равновесие связано с различными областями экономической, общественной и политической жизни.

SUMMARY

The present paper covers the views of Polish authors on the problem of market stability. The fact should be emphasized that the problem of maintaining or redressing the disturbed market stability is one of the main elements of the economic policy of a socialist state.

In order to achieve this aim, two government programmes have been worked out, i.e. anti-inflational and economical ones. By means of those programmes, the main directions of overcoming the inflation in the years 1983—1985 were laid out.

Polish inflation is brought about by structural disturbances of the whole economy and inflation is connected with the whole of crisis phenomena.

Apart from the above, the author outlined the causes of the disturbances of the market stability and the ways of restoring it to the socialist economy.

In the last part of the article, the author emphasized that the market stability is connected with various domains of economic, social and political life.